

AGNIESZKA SABELA, BŁAŻEJ FERET
Biblioteka Politechniki Łódzkiej

Księgozbiór dydaktyczny w wolnym dostępie – potrzeba czy problem?

Od 4 lat w Bibliotece Politechniki Łódzkiej funkcjonuje magazyn otwarty księgozbioru naukowego. Jednak zasadnicza część księgozbioru studenckiego, służącego potrzebom dydaktyki udostępniana jest za pośrednictwem tradycyjnej wypożyczalni z magazynu zamkniętego. Od pewnego czasu rozważana jest możliwość udostępnienia czytelnikom magazynu z księgozbiorem dydaktycznym (studenckim). Takie rozwiązanie budzi jednak wiele wątpliwości i obaw związanych z możliwymi problemami. Dlatego też przed podjęciem ostatecznej decyzji, wśród polskich bibliotek, które posiadają magazyny otwarte przeprowadzono badania ankietowe dotyczące zastosowanych rozwiązań organizacyjnych.

W tekście przedstawiono krótki opis organizacji wolnego dostępu w wybranych bibliotekach akademickich w Polsce oraz wyniki przeprowadzonej ankiety, ich analizę w kontekście planowanych w Bibliotece PŁ zmian oraz model otwartego dostępu wypracowany dla Biblioteki Politechniki Łódzkiej.

„...nie ma nic bardziej pouczającego i pasjonującego niż szperanie po półkach, na których zgromadzone zostały wszystkie książki na określony temat, czego w katalogu ułożonym według autorów nie da się odkryć...”

Umberto Eco

Wstęp

Przeprowadzka Biblioteki Politechniki Łódzkiej do nowego gmachu w roku 2002 stworzyła możliwości udostępniania znacznej części zbiorów w trybie magazynów otwartych. W roku 2004 udostępniono do dyspozycji czytelników magazyn otwarty księgozbioru naukowego, w którym znajdują się dzieła o treści specjalistycznej, monografie, książki zagraniczne zakupione do zbiorów bibliotecznych głównie w jednym egzemplarzu. Jednak zasadnicza część księgozbioru studenckiego, służącego potrzebom dydaktyki udostępniana jest za pośrednictwem tradycyjnej wypożyczalni z magazynu zamkniętego.

Wychodząc naprzeciw coraz większym oczekiwaniom czytelników, Biblioteka Politechniki Łódzkiej od pewnego czasu rozważa możliwość otwarcia dla czytelników magazynu z księgozbiorem studenckim, który znajduje się w gmachu głównym biblioteki. Księgozbiór ten tworzą głównie podręczniki, skrypty akademickie oraz lektury obowiązkowe i uzupełniające niezbędne w procesie dydaktycznym i edukacyjnym, udostępniane w wielu egzemplarzach.

Wolny dostęp w księgozbiorze dydaktycznym budzi jednak wiele wątpliwości i obaw związanych z możliwymi problemami, których ze względu na mniejsze wykorzystanie nie doświadczamy w księgozbiorze naukowym.

Podstawową obawę budzi wstęp studentów do magazynów w okresie wzmożonego ruchu. W październiku 2007 r. wypożyczono ok. 17 000 książek, co oznacza dziennie kilkuset obsłużonych studentów. Czy taka liczba studentów wpuszczona do bibliotecznych magazynów nie spowoduje zamieszania i nieporządku nie do opanowania?

Drugą – znacznie poważniejszą wątpliwością – jest potencjalna rezygnacja z zamówień książek z katalogu elektronicznego. Istniejący, bardzo wygodny mechanizm pozwalający na zamówienie książki z zacisza domu czy akademika w środku nocy, miałby zostać zastąpiony samodzielną i jak najszybszą wizytą w bibliotece by zdążyć przed innymi czytelnikami po egzemplarze niezbędnego podręcznika.

Dlatego też, przed podjęciem ostatecznej decyzji o terminie, sposobie i organizacji wolnego dostępu w księgozbiorze dydaktycznym, zdecydowano się przeprowadzić wśród polskich bibliotek akademickich badania ankietowe, dotyczące zastosowanych rozwiązań organizacyjnych, procedur oraz korzyści i problemów wynikłych z otwarcia magazynów. Badania te w niektórych przypadkach zostały uzupełnione wizytą i rozmową bezpośrednio z dyrekcją biblioteki.

Przegląd rozwiązań

Ankieta, której wyniki zostaną przedstawione poniżej, została opracowana za pomocą internetowego serwisu SurveyMonkey. Zawierała 21 pytań i skierowana była do bibliotek udostępniających książki w trybie magazynu otwartego. List z prośbą o wypełnienie ankiety skierowano na listę dyskusyjną Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich, na której figuruje ok. 100 bibliotek. Poprawnie i kompletnie wypełnione ankiety zwróciło jedynie 10 bibliotek. Tak niewielka liczba odpowiedzi może oznaczać, że warunki lokalowe w większości polskich bibliotek akademickich nie pozwalają jeszcze na szerokie wprowadzenie magazynów otwartych lub, że liczba zbiorów w naszych bibliotekach jest zbyt mała i po rozpoczęciu roku akademickiego regały w otwartym dostępie zostałyby prawie puste...

Biblioteki, które odpowiedziały na ankietę to:

1. Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków
2. Biblioteka Główna Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn
3. Biblioteka Uniwersytecka, Warszawa
4. Biblioteka Główna Pomorskiej Akademii Medycznej, Szczecin
5. Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego
6. Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej
7. Biblioteka Główna Politechniki Świętokrzyskiej
8. Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego
9. Biblioteka Uniwersytecka, Poznań
10. Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego, Poznań.

W Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, księgozbiór dydaktyczny stanowi około 70 000 woluminów i ustawiony jest w układzie rzeczowym według prostego symbolu UKD. Na książki z wolnego dostępu nie składa się zamówień komputerowych, należy wejść samemu z koszykiem, odszukać książkę i wypożyczyć za pomocą Self-Checka albo w wypożyczalni. Księgozbiór dydaktyczny przeznaczony jest głównie dla pracowników i studentów własnej uczelni, ale wraz z końcem października każdego roku akademickiego wypożyczają się go także studentom spoza uczelni i innym użytkownikom na dwa tygodnie.

W październiku 2007 r. oddano do użytku nowoczesny gmach Biblioteki Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, zbudowany na terenie kampusu uniwersyteckiego Kortowo II. W trybie magazynu otwartego dostępna jest kolekcja dydaktyczna (ok. 220 000) i kolekcja dziedzinowa (ok. 110 000).

Kolekcja dydaktyczna znajduje się na parterze budynku biblioteki i łączy funkcję wypożyczalni i czytelnicy (12 stanowisk komputerowych i rozproszone na całej powierzchni stanowiska czytelnicy). Książki z tej kolekcji wypożyczają się na okres jednego lub dwóch miesięcy. Cały księgozbiór zgromadzony w kolekcji dydaktycznej zarejestrowany jest w katalogu komputerowym, ale bez możliwości zamawiania komputerowego. Czytelnik musi przyjść do biblioteki i samodzielnie odszukać książki na półce. Zarówno w przypadku kolekcji dydaktycznej, jak i dziedzinowej zastosowano układ działowy, a w obrębie działów książki ustawione są alfabetycznie według nazwiska autorów i/lub tytułów. Aby ułatwić czytelnikom jak najszybsze dotarcie do poszukiwanej książki, działły te połączono w trzy duże grupy i oznaczono różnymi kolorami: żółtym oznaczono książki z działów zaczynających się od cyfr 0-3, dotyczących nauk społecznych, zielonym oznaczono książki z działów zaczynających się od cyfr 5-6, dotyczących nauk przyrodniczo-technicznych, niebieskim oznaczono książki z działów zaczynających się od cyfr 7-9, dotyczących nauk humanistycznych.

Część kolekcji dydaktycznej zostawiana jest w magazynie zamkniętym, aby umożliwić czytelnikom składanie zamówień komputerowych.

Kolekcja dziedzinowa mieści się na II piętrze budynku biblioteki. Tworzą ją najnowsze specjalistyczne wydawnictwa książkowe ze wszystkich dziedzin wiedzy oraz polskie i zagraniczne czasopisma.

Udostępnienie części zbiorów w trybie magazynów otwartych w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, wpłynęło na zmianę struktury organizacyjnej biblioteki. Utworzono Oddział Udostępniania i Informacji Naukowej, który połączył dotychczasowe Oddziały: Udostępniania, Informacji Naukowej i Dydaktyki oraz Księgozbióru Dydaktycznego. W strukturze tego oddziału pojawiły się nowe stanowiska: informatorzy dziedzinowi (w obrębie Sekcji Informacji i Dydaktyki) oraz magazynierzy obsługujący wolny dostęp i służba porządkowa (w Sekcji Udostępniania Prezencyjnego). W wolnym dostępie znajdują się w większości książki wydane od 1980 r., z pewnymi ograniczeniami oraz inne wydane wcześniej, stanowiące kanon literatury dla poszczególnych dyscyplin nauki. Na początku każdej szerokiej dziedziny ulokowano najczęściej wykorzystywane

czasopisma w układzie alfabetycznym. Książki ułożone są według klasyfikacji Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie (KBK) i zgrupowane w ośmiu szerokich dziedzinach na dwóch poziomach.

Księgozbiór dydaktyczny znajduje się na drugim poziomie. Stanowią go podręczniki, lektury obowiązkowe, zalecane i uzupełniające dla wszystkich kierunków studiów prowadzonych na UW, gromadzone w wielu egzemplarzach. Książki ustawione są według sygnatur numerus currens.

Na przełomie 2007/2008 r. Biblioteka Główna Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie została połączona z Filią nr 2 i zmieniła swoją siedzibę. Obecnie mieści się w budynku dawnego klubu studentów TRANS przy al. Powstańców Wielkopolskich 20. W bibliotece znajduje się wypożyczalnia z wolnym dostępem do zbiorów, które liczą 19 000 woluminów i ustawione są w układzie działowym. Na książki z wolnego dostępu nie składa się zamówień. Podręczniki i skrypty są dostępne również w czytelni.

W Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego w wolnym dostępie mieszczą się książki nowe wydane po 1997 r. oraz niektóre wydania wcześniejsze podstawowej literatury z poszczególnych dyscyplin nauki. Zbiory te ustawione są dziedzinami według Klasyfikacji Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie i rozmieszczone na parterze oraz czterech piętrach budynku.

Na parterze znajduje się księgozbiór dydaktyczny oznaczony literą W. Są to podręczniki, skrypty akademickie, lektury obowiązkowe na wszystkich kierunkach studiów UŁ. Część księgozbioru umieszczona jest w wolnym dostępie, a pozostała część znajduje się w magazynie zamkniętym.

Książki z wolnego dostępu można wypożyczyć albo za pomocą urządzenia do samodzielnego wypożyczania albo w wypożyczalni. Na książki z wolnego dostępu nie składa się zamówień komputerowych.

Biblioteka Politechniki Warszawskiej zapewnia wolny dostęp do kolekcji studenckiej i naukowej. Kolekcję studencką tworzą dwa lub trzy egzemplarze tytułów podręczników, skryptów najczęściej wypożyczanych przez studentów i udostępnianych na 7 dni. Po pewnym czasie, gdy podręczniki stają się mniej popularne przesuwa się je do magazynu zamkniętego i wypożycza na dłużej (od 1-5 miesięcy). Należy jednak zaznaczyć, że w magazynie zamkniętym dostępne są wcześniejsze wydania tego samego tytułu. Księgozbiór ten zlokalizowany jest w małym pomieszczeniu z ograniczoną liczbą użytkowników, mogących tam jednocześnie przebywać, bez wydzielonych miejsc do pracy.

Druga kolekcja to tzw. księgozbiór naukowy zlokalizowany na Antresoli, z którego książki wypożycza się na miesiąc z możliwością dwukrotnego przedłużenia. Zamówienia z tej kolekcji są możliwe jedynie dla książek wypożyczonych. Możliwość taka istnieje od dwóch lat. Przy zwrocie książki automatycznie drukuje się zamówienie osoby oczekującej i jednocześnie wysyłane jest do niej powiadomienie o przygotowanej do odbioru książce.

W pomieszczeniu jest miejsce do pracy własnej bez limitu co do ilości osób jednocześnie przebywających. Przestrzeń ta połączona jest bezpośrednio z czytelniami: ogólną i czasopism, w których zasób jest również w wolnym dostępie i w identycznym ułożeniu rzeczowym (lokalna klasyfikacja rzeczowa).

Księgozbiór dydaktyczny Biblioteki Politechniki Świętokrzyskiej liczy 94 000 woluminów. Ustawiony jest według UKD. Podręczniki na bieżąco dokładane są z magazynu znajdującego się za ścianą. Nie ma zamówień z tej kolekcji.

W listopadzie 2006 r. został otwarty nowy budynek Biblioteki Głównej w Gdańsku-Oliwie. Biblioteka zapewnia wolny dostęp do książek wydanych po 1995 r. oraz wydanych wcześniej a stanowiących kanon literatury z poszczególnych dyscyplin nauki. Do wydawnictw zwartych dołączono czasopisma, które ułożono na regałach alfabetycznie tuż za literaturą książkową. Zbiory przydzielone są do pięciu obszernych dyscyplin (Kultura i Sztuka, Nauki humanistyczne, Nauka o Literaturze i Językoznawstwo, Nauki Społeczne, Nauki ścisłe i eksperymentalne), ułożone na I, II, i III piętrze budynku oraz ułożone dziedzinami według klasyfikacji systematycznej. Księgozbiór dydaktyczny znajduje się na I piętrze i ustawiony jest według sygnatur.

W nowej Bibliotece Głównej stworzono Oddział Udostępniania z 5 stanowiskami bibliotekarzy dziedzinowych, rezygnując ze stanowisk magazynierów.

W październiku w 1999 r. otwarta została w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu nowoczesna wypożyczalnia z otwartym dostępem do półek.

Obecnie księgozbiór dydaktyczny liczy przeszło 82 000 woluminów i w całości zarejestrowany jest w bazie komputerowej. Księgozbiór ten ustawiony jest działowo, a w ramach działów alfabetycznie według nazwisk autorów albo pierwszego słowa tytułu, jeśli książka posiada więcej niż trzech autorów. Na każdym regale znajduje się alfabetyczny wykaz książek usytuowanych w tym miejscu. Jeden egzemplarz każdego podręcznika oznaczony jest tęczową nalepką i przeznaczony do korzystania tylko na miejscu, drugi taki egzemplarz dostępny jest w czytelni. Czytelnik, po wybraniu książki, udaje się do wypożyczalni w celu zarejestrowania jej wypożyczenia.

Ze zbiorów głównych Biblioteki Głównej Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu wydzielono wieloegzemplarzowy księgozbiór dydaktyczny, który w całości zarejestrowany jest w bazie komputerowej. Zastosowano w nim układ działowy, a w jego obrębie alfabetyczny. Przeznaczony jest on wyłącznie dla studentów i pracowników AWF-u.

W wolnym dostępie są także wydawnictwa własne uczelni. Ogółem te zbiory stanowią 11 337 woluminów.

Aktualna sytuacja w Bibliotece Politechniki Łódzkiej

Zbiory Biblioteki PŁ rozmieszczone są na czterech kondygnacjach gmachu biblioteki.

- Na parterze udostępniane są czasopisma. Wszystkie magazyny czasopism są otwarte dla użytkowników.
- Na I piętrze biblioteki znajduje się wypożyczalnia oraz magazyny zamknięte z księgozbiorem studenckim. Aktualnie księgozbiór studencki ustawiony jest według numeru inwentarza (numerus currens).
- Na II piętrze znajduje się magazyn księgozbioru naukowego, dostępny dla czytelników (wolny dostęp). Zbiory ustawione są według uproszczonej klasyfikacji UKD. Część zbiorów, specjalnie oznaczona, dostępna jest wyłącznie na miejscu. W obszarze

wejścia do magazynu znajduje się punkt wypożyczeń, w którym użytkownik może dokonać wypożyczenia książki z otwartego magazynu naukowego.

- III piętro to zespół czytelń – czytelnia główna z księgozbiorem podręcznym, czytelnia zbiorów specjalnych, pokoje do pracy indywidualnej i grupowej.

W bibliotece funkcjonuje system Horizon. Wszystkie książki, niezależnie od ich przynależności do kolekcji studenckiej lub naukowej, jeśli podlegają wypożyczeniu mogą zostać zamówione do wypożyczenia z poziomu katalogu elektronicznego. Zamówiona książka jest dostarczana do wypożyczalni i tam czeka na odebranie przez 3 dni robocze.

Możliwy konflikt pomiędzy dostępnością książki w otwartym magazynie naukowym a możliwością jej zamówienia przez katalog komputerowy został rozwiązany następująco: za pośrednictwem regulaminu udostępniania zbiorów użytkownik informowany jest, że składając zamówienie na książkę z magazynu naukowego ma gwarancję jej odebrania dopiero następnego dnia. Jeśli chce mieć ją tego samego dnia – musi przyjść do biblioteki, samodzielnie wziąć książkę z półki i wypożyczyć w punkcie wypożyczeń w magazynie otwartym księgozbioru naukowego. Z kolei użytkownik, który korzysta z książki na miejscu (w magazynie otwartym) może ją wypożyczyć pod warunkiem, że w międzyczasie nie dokonano na nią zamówienia z katalogu. Mechanizm ten jak do tej pory nie spowodował konfliktów, głównie z powodu dość niewielkiego wykorzystania otwartego magazynu naukowego przez użytkowników.

Warto dodać, że na etapie projektowania rozwiązań komunikacyjnych gmachu biblioteki przewidziano możliwość utworzenia jednego, chronionego systemem zabezpieczeń obszaru otwartego obejmującego wszystkie cztery kondygnacje.

Aktualnie księgozbiór studencki ustawiony jest sygnaturowo, księgozbiór naukowy i czytelniany – działowo, według uproszczonej klasyfikacji UKD.

Wyniki ankiety

Znaczna różnorodność bibliotek, w których funkcjonuje wolny dostęp w księgozbiore dydaktycznym przejawia się różną liczbą zbiorów udostępnianych w tym trybie oraz różną liczbą bibliotekarzy, którzy pracują w obszarze dostępu otwartego. W tabeli 1 przedstawiono dla poszczególnych bibliotek liczbę bibliotekarzy oraz liczbę zbiorów, którymi się opiekują.

Liczba zbiorów w dostępie otwartym waha się od 11 000 do 370 000 książek, natomiast liczba zatrudnionych w wolnym dostępie bibliotekarzy zmienia się w zależności od biblioteki od 2 do 33 osób. Interesująca jest trzecia kolumna prezentowanej tabeli, w której przedstawiono liczbę zbiorów przypadającą na 1 bibliotekarza w wolnym dostępie. Liczba ta waha się od około 5600 do 18 500 książek. Duża rozbieżność wynika zapewne z różnych warunków lokalowych i różnego rozstawienia zbiorów prezentowanych w wolnym dostępie. Przedstawione liczby są jednak pewnym wskaźnikiem co do liczby osób, które powinny mieć w przyszłości pieczę nad otwartym dostępem do księgozbioru dydaktycznego w Bibliotece PŁ.

	Liczba zbiorów w wolnym dostępie	Liczba pracowników w wolnym dostępie	Zbiory/ /pracownicy
1	70 000	4	17 500
2	330 000	32	10 330
3	370 000	20	18 500
4	19 000	3	6333
5	112 000	19	5895
6	60 700	10	6070
7	94 000	7	13 429
8	300 000	33	9091
9	88 280	9	9809
10	11 340	2	5670

Tab. 1. Liczba pracowników zatrudnionych w wolnym dostępie i liczba zbiorów, którymi się opiekują.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o badania ankietowe.

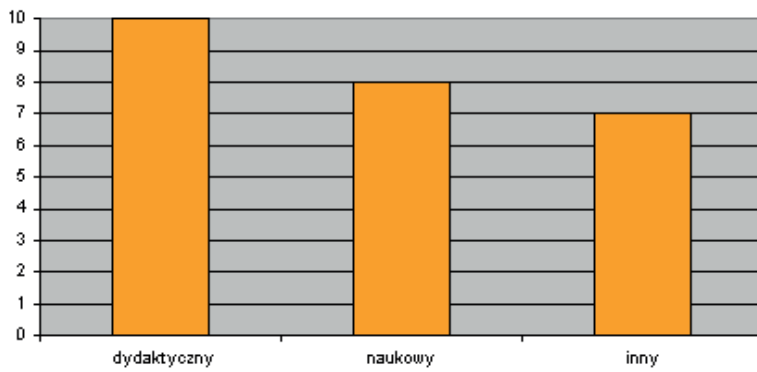
W czterech spośród dziesięciu bibliotek, część osób pracujących w obszarze otwartym pełni rolę bibliotekarzy dziedzinowych.

We wszystkich bibliotekach, które odpowiedziały na ankietę w trybie magazynu otwartego udostępnia się podręczniki i skrypty dla studentów. W ośmiu z nich w magazynach otwartych dostępny jest także księgozbiór naukowy a w siedmiu z nich także inne typy zbiorów.

Spośród innych zbiorów ulokowanych w otwartym dostępie należy wymienić:

- wydawnictwa własne uczelni,
- księgozbiór popularno-naukowy, beletrystyka,
- czasopisma naukowe,
- wydawnictwa pomocnicze (słowniki, niektóre encyklopedie),
- książki zakupione po roku 1980.

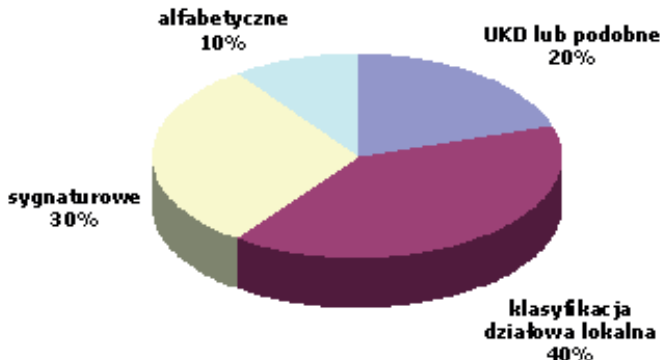
Ostatni punkt zasługuje na szczególną uwagę, bowiem jak się okazuje typ zbiorów nie jest jedynym wyznacznikiem umieszczenia książki w wolnym dostępie. Kluczem przydziału może być także określony zakres czasowy wydania czy zakupu a nawet format wydawnictwa.

Rys. 1. Typy zbiorów w wolnym dostępie.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o badania ankietowe.

Jeśli chodzi o ustawienie księgozbioru to, większość bibliotek zastosowała układ działowy oparty albo na klasyfikacji UKD, albo na klasyfikacji lokalnej. Układ taki zapewnia czytelnikowi poruszanie się w obrębie jednej dziedziny, bez konieczności odszukiwania książek w katalogu elektronicznym. W przypadku jednej z bibliotek – Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego – zastosowany układ sygnaturowy wynika z tymczasowości przechowywania kolekcji studenckiej w wolnym dostępie.

Rys. 2. Ustawienie księgozbioru w wolnym dostępie.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o badania ankietowe.

Na zadane pytanie o możliwość elektronicznego zamawiania książek z wolnego dostępu aż 9 bibliotek (90%) odpowiedziało, że procedura taka **nie jest realizowana**. Jedynie w Bibliotece Politechniki Warszawskiej zamówienie książki z wolnego dostępu możliwe jest w przypadku kolekcji naukowej, ale tylko w przypadku gdy książka jest wypożyczona a nie stoi na półce.

Oznacza to, że w większości bibliotek realizowany jest model:

- książka w magazynie zamkniętym – zamówienie z katalogu jest możliwe,
- książka w wolnym dostępie – brak możliwości zamówienia.

A zatem udostępnienie księgozbioru w przestrzeni otwartej przy jednoczesnej możliwości składania zamówień z tej kolekcji jest niemożliwe albo możliwe jedynie w przypadku małego wykorzystania tego księgozbioru.

W przypadku Biblioteki PŁ rezygnacja z zamówień komputerowych dla księgozbioru studenckiego oznaczałaby rezygnację z bardzo ważnej, wygodnej i bardzo wykorzystywanej usługi bibliotecznej.

Na pytanie czy ten sam tytuł, który dostępny jest w magazynie otwartym jest także przechowywany w magazynie zamkniętym (z możliwością zamówienia z katalogu elektronicznego) sześć bibliotek odpowiedziało twierdząco, cztery przecząco.

Być może więc otwarcie księgozbioru dydaktycznego w Bibliotece PŁ powinno wiązać się – podobnie jak to jest w części bibliotek (np. Bibliotece Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego) – z przydziałem zakupionych egzemplarzy zarówno do magazynu zamkniętego (do zamawiania) jak i do wolnego dostępu. Dla Biblioteki PŁ ten wariant mógłby oznaczać konieczność utrzymania części magazynu w trybie zamkniętym, choć organizacyjnie możliwe byłoby otwarcie wszystkich magazynów do dyspozycji czytelników.

Warto tutaj zwrócić uwagę na dwie biblioteki (Politechniki Warszawskiej i Świętokrzyskiej), które odpowiedziały pozytywnie na pytanie o dostępność tego samego tytułu w magazynie otwartym i zamkniętym.

W Bibliotece Politechniki Warszawskiej wszystkie nowe podręczniki umieszczane są w otwartym magazynie dydaktycznym i wypożycza się je na 7 dni. Po pewnym czasie, gdy stają się mniej popularne przesuwają się do magazynu zamkniętego i wypożycza na dłużej (od 1-5 miesięcy). Zatem w magazynie zamkniętym dostępne są wcześniejsze wydania tego samego tytułu.

W Bibliotece Politechniki Świętokrzyskiej, aby zapełnić pustoszejące półki w magazynie otwartym, podręczniki dokładane są z magazynu zamkniętego, który jest w sąsiedztwie.

Kolejne pytanie ankiety dotyczyło sposobu w jaki następuje wypożyczenie książki z wolnego dostępu.

- sześć bibliotek realizuje wypożyczenia za pośrednictwem wypożyczalni ogólnej,
- trzy biblioteki za pośrednictwem stanowiska do wypożyczeń umieszczonego w wolnym dostępie,
- trzy biblioteki stosują urządzenia do samodzielnego wypożyczania książek (Self-Check).

Wszystkie biblioteki w obszarze wolnego dostępu zapewniają możliwość pracy przy stoliku oraz dostęp do katalogu komputerowego. Dostęp do urządzeń kopiujących zapewnia 8 bibliotek, stanowiska komputerowe z dostępem do Internetu znajdują się w 7 bibliotekach. Ponadto w niektórych bibliotekach w obszarze wolnego dostępu znajdują się stanowiska pracy bibliotekarzy, czytniki do mikrofilmów, drukarki, skanery oraz urządzenia audiowizualne.

Nie we wszystkich bibliotekach, które oferują wolny dostęp do książek sytuacja taka wystąpiła w wyniku reorganizacji udostępniania. W niektórych wolny dostęp jest wynikiem budowy nowego gmachu lub otrzymania nowych pomieszczeń. Większość zmian

organizacyjnych, które nastąpiły w bibliotekach w związku z otwarciem wolnego dostępu można opisać jako:

- podział lub łączenie działów,
- tworzenie kolekcji dziedzinowych (bibliotekarze dziedzinowi),
- połączenie odpowiedzialności za udostępnianie książek i czasopism (jeden dział odpowiedzialny za oba rodzaje zbiorów).

Na pytanie o korzyści, jakie dało bibliotekom wprowadzenie wolnego dostępu do księgozbioru, aż 9 bibliotek odpowiedziało, że zwiększyło się wykorzystanie zbiorów. W 8 bibliotekach wprowadzenie wolnego dostępu pozwoliło bliżej poznać potrzeby czytelników, zmniejszyły się też kolejki w wypożyczalni. W 5 bibliotekach korzystnie zmieniła się struktura organizacyjna, a w 4 zmalała liczba zamówień komputerowych. Wśród innym zauważonych zmian należy wymienić wzrost prestiżu zawodowego pracowników magazynu a także zwiększenie wykorzystania książek zagranicznych.

Korzyści z wprowadzenia wolnego dostępu do zbiorów dla czytelników są oczywiste. We wszystkich bibliotekach dzięki takiemu rozwiązaniu można bardziej swobodnie przeszukiwać zbiory biblioteczne oraz dotrzeć do książek dotąd nieznanych. Skrócił się również czas oczekiwania na książki, który zależy prawie wyłącznie od samego czytelnika.

Spośród problemów bibliotek, które wiążą się z funkcjonowaniem wolnego dostępu, wymieniano najczęściej:

- konieczność ciągłego porządkowania księgozbioru,
- niewystarczającą skuteczność systemów zabezpieczających,
- chowanie upatrzonych książek przez czytelników,
- samodzielne odkładanie książek na półki przez czytelników,
- trudności ze statystyką odwiedzin i wykorzystania zbiorów,
- zbiory bardziej narażone na zniszczenie, wycinanie kartek, usuwanie ekslibrisów.

Pamiętać też należy o problemach związanych z samym wdrożeniem magazynu otwartego:

- koniecznym dużym nakładzie pracy przy zabezpieczaniu księgozbioru,
- koniecznością zamknięcia biblioteki na czas przeniesienia księgozbioru,
- problemami związanymi z organizacją przestrzeni i logicznym ustawieniem księgozbioru.

Wolny dostęp wiąże się też z przejściową niewygodą dla samych użytkowników związaną z:

- koniecznością zapoznania się z nowymi sposobami ustawienia zbiorów,
- większą liczbą miejsc, z których można skorzystać z tych samych książek,
- wymaganą większą samodzielnością i umiejętnością poruszania się po nowo zorganizowanej bibliotece.

Model wolnego dostępu w Bibliotece PŁ

Na podstawie wyników ankiety oraz wewnętrznych dyskusji wypracowano ostatecznie następujący model otwartego dostępu w Bibliotece PŁ:

1. Strefę Wolnego Dostępu stanowić będą wszystkie cztery kondygnacje gmachu A: parter oraz piętra I-III.
2. Organizacja udostępniania czasopism na parterze biblioteki pozostanie bez zmian, podobnie jak organizacja czytelników na III piętrze.
3. Piętra I-II powinny stanowić jednorodny obszar Wolnego Dostępu bez podziału na kolekcję naukową i studencką, zorganizowany według uproszczonej klasyfikacji UKD.
4. Część księgozbioru pozostawiona zostanie wyłącznie do zamówień komputerowych i tworzyć będzie Magazyn Zamknięty, zlokalizowany na I piętrze gmachu B.
5. W ramach Wolnego Dostępu, wyznaczone pozycje będą zawsze dostępne w 1-2 egzemplarzach – tylko na miejscu.
6. Każde piętro zostanie wyposażone w stację do samodzielnego wypożyczania (SelfCheck), a istniejąca wypożyczalnia będzie funkcjonowała w obszarze Wolnego Dostępu.

Rozważana jest także możliwość otwarcia wszystkich magazynów i utrzymania zamawiania z katalogu jedynie w czasie, gdy biblioteka jest zamknięta. Taka procedura pozwoliłaby na pogodzenie wygody magazynu otwartego z komfortem zamawiania książki z domu czy akademika. Wymaga ona jednak analizy technicznej możliwości systemu bibliotecznego.

Realizacja wymienionych wyżej założeń wymaga oczywiście wielkiej pracy związanej głównie z dwoma zadaniami dotyczącymi księgozbioru studenckiego:

- zabezpieczeniem zbiorów,
- ich przydziałem dziedzinowym.

Wydaje się jednak, że podjęcie wysiłku w kierunku otwarcia wszystkich magazynów jest warte spodziewanych efektów. Czy mieliśmy rację dokonując takiej zmiany – oceniają sami czytelnicy.

Bibliografia

1. Dudziak D.: Bibliotekarz dziedzinowy czyli bibliotekarz zintegrowany, *Biuletyn EBIB* [online] 2000 nr 1 [dostęp 03.07.2008]. Dostępny w Internecie: www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib-sp1/dudziak.html.
2. Eco U.: *O bibliotece*. Warszawa: Świat Książki, 2007.
3. Hakim A. Al-khatib: Rola bibliotekarza dziedzinowego w wolnym dostępie, *Biuletyn EBIB* [online] 2000 nr 8 [dostęp 03.07.2008]. Dostępny w Internecie: www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib18/hakim.html.
4. Hollender H., Kobińska-Maciuszko E.: Nowy gmach biblioteki uniwersyteckiej w Warszawie. Koncepcja funkcjonalna i estetyczna, *Rocznik Biblioteki Narodowej* 1998, s. 195-214.
5. Hollender H.: Raj wśród książek, *Wiedza i Życie* 1999 nr 3, s. 52-55.
6. Hollender H., Stępiak J.: Dostęp do informacji na Uniwersytecie Warszawskim: co zmienia nowy gmach BUW? *Biuletyn EBIB* [online] 2000 nr 2 [dostęp 03.07.2008]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/arc/es02-04.html>.
7. Hudzik K.: „Biblioteka otwarta” – czyli jaka? *Bibliotekarz* 1999 nr 7-8, s. 6-9.

8. Jazdon A.: Nowoczesna Wypożyczalnia w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu, *Bibliotekarz* 2000 nr 5, s. 19-22.
9. Kaluba M., Penconek M., Surowiec K., Żochowska J.: „HINC OMNIA” – nowy budynek BUW, *Zagadnienia Informacji Naukowej* 1998 nr 1, s. 100-102.
10. Kobierska-Maciuszko E.: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie w nowym gmachu – rozwiązania funkcjonalne w koncepcji architektonicznej, przeprowadzka, początek, *Biuletyn EBIB* [online] 2001 nr 4 [dostęp 03.07.2008]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2001/22/maciuszko2.html>.
11. Kolendo H.: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie w nowej siedzibie na Powiślu, *Przegląd Biblioteczny* 1999 z. 1-2, s. 22-30.
12. Konieczna D.: *Rozwiązanie przestrzeni bibliotecznej a zmieniające się wymagania użytkowników bibliotek* [online] [dostęp 03.07.2008]. Dostępny w Internecie: http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/3-4_06-ie/uwm.htm.
13. Leytner-Zemánek B.: Struktura organizacyjna biblioteki głównej jako instrument zarządzania, *Przegląd Biblioteczny* 1998 z. 2-3, s. 149-168.
14. Sobielga J.: Nowa biblioteka Politechniki Świętokrzyskiej, *Bibliotekarz* 2002 nr 9, s. 27.
15. Sokołowska-Gogut A.: Giną cenne zbiory, *Biuletyn EBIB* [online] 2000 nr 9 [dostęp 03.07.2008]. Dostępny w Internecie: www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib17/art1.html.
16. Tanewski P.: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, *Bibliotekarz* 2003 nr 4, s. 22-23.
17. Zakrzewski Z.: „HINC OMNIA” – nowy budynek BUW, *Biuletyn EBIB* [online] 1993 nr 3 [dostęp 03.07.2008]. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/arc/e003-09.html>.

Open stacks for students' textbooks collection – a need or a problem?

For the last 4 years the research collection of the Library of the Technical University of Lodz is located in open stack area. However, the main collection of books supporting students' education needs is accessible from the closed stacks in a traditional way via catalog and circulation desk. The library is considering converting the area to open stacks. This solution raises however many doubts. Before the decision will be taken, the authors conducted a short survey among Polish libraries with open stacks on their experience and solutions in practice. The paper presents short description of some examples of open stacks for students' collections in Polish libraries as well as the results of the survey. The authors present also a probable model of organization of student and research collections in open stacks in the TU Lodz Library.